

3 MEI 1976

1974.622 Z

STADS- EN DORPSGEZICHTEN EX ARTIKEL 20 MONUMENTENWET.

Toelichting bij het voorstel tot vaststelling van een beschermd dorpsgezicht ex artikel 20 van de Monumentenwet.

DURGERDAM, gemeente Amsterdam.

Het te beschermen dorpsgezicht omvat het op de bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr. 066) door een stippellijn omgrensde gebied.

Het dijkdorp Durgerdam ligt aan de Waterlandse Zeedijk direct na het punt, waar de IJdijk overgaat in de voormalige Zuiderzeedijk, aan de oostkant van de landtong, de IJdoorn. De bewoners van deze streek kregen in 1422, een jaar na de beruchte St. Elisabethsvloed, volgens een charter van Graaf Jan van Beieren toestemming tot bedijking; langs de toen gebouwde dijk is Durgerdam ontstaan. In de 17de eeuw is de zeevaart voor Durgerdam, dat door de ligging nabij het IJ zo nauw met het Amsterdamse handelsgebeuren betrokken is, verreweg de voornaamste bron van inkomsten. De Durgerdamse schippers varen, op een enkele uitzondering na, niet voor eigen rekening, maar zij leveren het zeevolk in alle rangen, zowel voor de handels- als voor de oorlogsvloot. Naast de zeevaart is ook de visserij van belang.

De 18de eeuw is voor de gehele republiek een eeuw van langzaam verval, waarin de achteruitgang van de handel en de scheepvaart een gevoelig verlies voor Durgerdam betekent. De schippers, die niet meer op de grote vaart terecht kunnen, schakelen over op de visserij. Door het afsluiten van de Zuiderzee in 1932 gaat ook de visserij als bestaansmiddel voor Durgerdam verloren. Vele Durgerdammers hebben sindsdien werk gevonden in de industrie van Amsterdam. Momenteel geeft de waterrecreatie aan het karakteristieke dijkdorpje met de haven een nieuwe functie.

Durgerdam is een fraai voorbeeld van een dijkdorp, waarvan de relatie tussen de dijkbebouwing en de open ruimte - het polderland voor en achter de dijk en het water - nog niet verstoord is door recente dorpsuitbreidingen.

Het wegenpatroon bestaat uit de Durgerdammerdijk, die in het midden een knik vertoont, met een aftakking in zuidoostelijke richting, de Zomerdijk, en met een zijweg in noordwestelijke richting, het Kerkepad. De bebouwing volgt de dijk en bestaat hoofdzakelijk uit woonhuizen, vrijstaande eenvoudige houten vissershuisjes. De openbare gebouwen daarentegen, de kerk en het dorpshuis, bijgenaamd de "kapel", wijken af van dit stramien en zijn respectievelijk achter de dijk, aan het Kerkepad, en aan de zeekant van de dijkweg voor de Zomerdijk gelegen. Het dorpshuis, dat nu als woonhuis zijn openbare functie verloren heeft, vormt zowel door de ligging, zichtbaar vanaf ieder punt van de Durgerdammerdijk, als door de markante vorm van de klokketoren, het hart van het dorp.

Het uiterlijk van Durgerdam wordt in de 17de eeuw, waarin de zeevaart het belangrijkste bestaansmiddel in het dorp is, niet beïnvloed door grote pakhuizen en stapelplaatsen, omdat de handel zich in Amsterdam afspeelt.

De haven van Durgerdam is een belangrijk element in de totaliteit van het dorp. De huidige haven is in 1840 aangelegd. Voor 1840 ligt de haven ten westen van de kapel. Deze raakt in de Franse tijd totaal verzand als ten gevolge van de invoering van het continentale stelsel de overzeese handel is weggevallen.

In 1840 wordt besloten een nieuwe haven ten oosten van de "kapel" aan te leggen voor de vissersvloot en de binnenschepen, die hier voor een reparatie op de helling gehaald kunnen worden. Andere elementen, die tot het havenbedrijf behoren en die tot in de 19de eeuw mede de ruimtelijke structuur van Durgerdam bepalen, zijn o.a. de Overhaal, de sluis in de zeedijk bij de kerk en de beide meertjes achter de Overhaal en de sluis. Volgens de kadastrale kaart van rond 1840 ligt de Overhaal met het bijbehorende meertje achter het dijkgedeelte tussen de huidige nummers 150 en 168, dat in die tijd nog onbebouwd is; de sluis ligt, toen reeds gedempt, op de percelen van de oude en nieuwe school. Met deze sluis en de Overhaal was de binnenvaart met de overige dorpen van Waterland mogelijk, via het Damrak en de Durgerdammer Die (1879 drooggelegd). Damrak en Overhaal zijn in deze eeuw aangeplempt. Na de zware overstroming van 1916 moet de Durgerdammerdijk verhoogd worden. De iepen en populieren, die op de dijk staan en die het dorpje enige intimiteit verschaffen, moeten verdwijnen, waardoor een belangrijk element van het dorpsbeeld verloren is gegaan.

Binnen de, op de kadastrale minuut van rond 1840, weergegeven bebouwing valt het gedeelte, ongeveer gelegen tussen de huidige nummers 36 en 150, als een hechte eenheid op door de regelmatige opeenvolging van de panden. De weergegeven situatie in dit gedeelte komt vrij nauwkeurig met de huidige overeen. Voorts blijkt dat het gedeelte van de dijk tussen de nummers 150 en 168 rond 1840 vrijwel onbebouwd is (vanwege de Overhaal) en dat de bebouwing ten oosten hiervan in een onregelmatiger ritme, met grote tussenruimten dan het eerstgenoemde gedeelte, gesitueerd is. De herziene kadastrale minuut van 1906 geeft voor het oostelijk deel van Durgerdam de huidige situatie weer. De bebouwing ten westen van nummer 36 gelegen stamt uit latere tijd.

Deze ontwikkeling van de dijkbebouwing in drie delen, afgeleid van de kadastrale minuten, is eveneens in de huidige verschijningsvorm te onderscheiden, waarin vooral het gedeelte tussen de nummers 36 tot 150 bepalend is voor het karakteristieke aspect van Durgerdam. Dit gedeelte bestaat uit een regelmatige opeenvolging van eenvoudige woonhuisjes, de meeste uitgevoerd in hout, die als in het gelid aan de dijk staan. Hoewel geen pand qua vorm, afmetingen en gevelindeling identiek is - van groot belang voor de schilderachtige aanblik van Durgerdam - zijn toch enkele algemene karakteristieken op te sommen. De huisjes, vrijwel alle met topgevels, bestaan van de dijk af gezien uit één woonlaag met een geringe goothoogte en een steile kap. Omdat de voorgevels nog net op de dijk staan, bestaan de achtergevels veelal uit twee woonlagen. De nok is vrijwel steeds loodrecht op de voorgevel gericht. Hout is het karakteristieke bouw materiaal, voornamelijk in lichte kleuren, wit, creme en soms lichtgrijs geschilderd. Door de open ruimte tussen de huisjes is het uitzicht op het achtergelegen polderland, en in het bijzonder op Ransdorp en de Liergouw, een essentieel element binnen het dorpsbeeld. De achtererven met de bijgebouwen en de indeling van de zijgevels waaruit het hoogteverschil tussen de dijk en het lage land duidelijk spreekt, zijn mede karakteristieke aspecten in het dorpsbeeld als gevolg van de open tussenerven. De huisjes staan direct aan de dijkweg, maar zij volgen niet exact het beloop van de dijk. Naast het verschil in afmetingen en het op vlucht staan van een aantal van de gevels, is dit gegeven van groot belang voor het levendige, weinig uniforme dorpsbeeld.

De bebouwing ten oosten van nummer 150 stamt hoofdzakelijk uit de tweede helft van de 19de eeuw. Veel van de hierboven vermelde karakteristieken zijn eveneens op dit gedeelte van toepassing. Ook hier zijn de vrijstaande houten huisjes op de dijk terug te vinden, maar het strakke ritme van de hierboven beschreven bebouwing ontbreekt. De tussenwerven zijn breder en er is een grotere verscheidenheid in de vorm van de huisjes te onderscheiden. Naast smalle topgevels komen hier eveneens dwarspanden, waarvan de kap evenwijdig langs de dijk gericht is, en een enkele stolpboerderij voor.

De huizen ten westen van nummer 36 gelegen, zijn niet volgens de "Durgerdamse traditie" gebouwd. De belangrijkste afwijking is wel dat de dijk landinwaarts verbreed is, waardoor deze stenen, in het totaalbeeld te hoge, huizen door een voortuintje van de dijkweg gescheiden zijn.

Vanwege het historische beeld, dat van algemeen belang is door de schoonheid en het karakter van het geheel, is een bescherming als bedoeld in artikel 20 van de Monumentenwet zeker te rechtvaardigen. De grens van het te beschermen gebied is zodanig gekozen, dat in het kader van deze bescherming het behoud van de relatie tussen de open ruimten - het polderland voor en achter de dijk en het water - en de dijkbouw, te waarborgen is.

In het te maken bestemmingsplan met beschermde maatregelen zal tot uiting moeten komen, dat de boven beschreven historische structuur en bebouwing, zonder dat er sprake van bevrozing is, zoveel mogelijk gehandhaafd blijven. Voor iedere wijziging in het beeld dient op zorgvuldige wijze overwogen te worden of plaats, materiaal, vorm en afmetingen zodanig gekozen zijn, dat het inpassen in de bestaande situatie optimaal geschiedt.

De voorgenomen vergroting van de jachthaven en de aanleg van een parkeerplaats kunnen door het verkeer, dat hierdoor zal worden aangehouden, een gevaar opleveren voor het karakter van Durgerdam. Bij het ontwerpen van het plan dient in verband met het besproken aspect aandacht te worden besteed aan de volgende elementen:

- a) het situeren van de bebouwing aan de dijkweg;
- b) de schaal en de vorm van de bebouwing, uit te drukken in goothoogte, nokhoogte, gevelbreedte en nokrichting;
- c) de indeling van de openbare ruimten en de hierin te handhaven of opnieuw aan te brengen beplantingen;
- d) de open relatie van de huidige bebouwing met de polder en het water;
- e) het gebruik van materialen voor de bebouwing en de openbare ruimten.